

Incipit Liber tercius de indumentis seu ornamē-
tis ecclesie sacerdotum atq; pontificum. et aliorū mi-
nistrozum. **Rubrica.**

In quotidiano vsu nō est vestibus sacris vtendum.
Ad notandum. q̄ sicut mutationem habitus scdm
literam facimus. ita et scdm spiritum agamus. Nō
ergo cum vestibus cōmunis vite vsu pollutis in sā-
ctis sanctozum ingrediamur. sed cum cōsciencia mū-
da et vestibus mundis et sacris deo sacramenta tra-
ctemus. Vnde stephanus papa statuit sacris vesti-
bus nō nisi in ecclesiasticis et dō dignis officijs vel
Et Ezechielis. xliij. Non sanctificabant populū in
vestib9 suis. Dabit ergo scdm Hieronimū religio-
diuina alterum habitum in ecclesiasticis officijs.
aliū in cōmuni vsu. vt cuncto populo xpiano ex-
emplū p̄beat bone conuersationis. quatenus loci pri-
us sortēs noui xpo fiant homines. Exiit em̄ tūc sa-
cerdos veterem hominem cum actibus suis et indu-
it nouū qui sed9 deū creatus est. Per vestes quoq;
quibus in sacris vestimur tantum. non omnia sacra-
menta fore populo reuelanda intelligimus. Et nō-
ta. q̄ tempore Ludouici impatoris filij karoli mag-
ni epi et clerici singula auro texta et exquisitas ve-
stes et alia ornamenta secularia deponuerunt. Sacre
autem vestes a veteri lege videntur assumptæ. p̄ce-
pit em̄ dominus moyse vt faceret aaron sacerdoti et
filijs eius vestes sanctas in gloriā et decorē vt lo-
ti et sacris vestibus induti fungerentur officio in sa-
cris. Exodi. xxv. xxxi. xxxv. et. xl. capitulis. Do-
cuit em̄ dominus moysen per quadraginta dies fa-
cere pontificalia et sacerdotalia vestimenta sacerdo-
tibus et leuitis suis. ornamenta quoq; et linteami-
na. sed et maria ten uie et fecit illa in vsū ministerij
tabernaculi federis. Quedāz tamen ab apostolis su-
muntur. sed tam ille qm̄ iste virtutes designant vel
ministerium incarnationis. Sane pontifex calebra-
turus exiit vestes quotidianas. et induit mundas
et sacras. Et primo sādalia calciaet vt sit memor do-
minice incarnationis. Secundo sibi imponit amictū.
vt motus et cogitatus. fauces et linguam cobiteat
vt fiat cor mundum. spūm rectum percipiens in vi-
sceribus innouatum. Tercō albam talarem vt ha-
beat mundiciam carnis perseuerantē. Quarto cin-
gulum. vt imperus luxurie refrenet. Quinto stolā
in signum obediencię. Sexto tunicam iacinctimam.
id est celestem conuersationē. Septimo superindu-
it balmaticam. id est sanctam religionem et carnis
mortificationē. Octauo chirothecas. vt declinet va-
nam gloriā. Nono annulum vt diligat sponsam si-
cut se. Decimo casulam id est caritatem. Undecimo
subarium. vt quicquid fragilitate vel ignorantia
peccat penitentiā tergat. Duodecimo pallium suppo-
nit. vt ostendat se imitatorē cristi. qui languores
nostros tulit. Tredecimo miteram. vt sic agat q̄ co-
ronam mereatur per c̄lperē eternā. Decimo quar-
to baculum. id est auctoritatem potestatis et doctri-
nē. Et postea cetera calciaet. vt terras despicere. et a-
mare celestia discat. Omnibus autem premissis ve-
stibus induitur a ministris. quia ei vt vestes induat

spirituales angeli suffragantur. vel cuius vicarius
est xpi cui angeli ministrant et omnia seruiunt. Sur-
sus pontifex tanquam aduocatus et pugil cum ho-
ste pugnaturus antiquo vestibus sacris quasi ar-
mis induitur. iuxta Apostolum vt iam dicitur. Pri-
mo sandalia pro cretis habz. ne quid macule vel pul-
ueris affectōnum intereat. Secundo amictus pro
galea caput contegit. Tercō alba pro lorica. totū
corpus cooperit. Quarto cingulum pro arcu. subci-
gulum pro pharetra assumit. et est subcingulū il-
lud quod dependet a cingulo quo stola pontificis
cum ipso cingulo colligatur. Quinto stola collum
circumbat quasi hastam contra hostem vibrans.
Sexto manipulo pro claua vtitur. Septimo casula q̄
si clipeo tegitur. manus libro pro gladio armatur.
de singulis etiam aliter dicitur infra. Nec itaq; sūt
arma quibus pontifex vt sacerdos armari debet cō-
tra spūales nequicias pugnaturus. **Itaq;** vt inquit
Apostolus. arma milicie nostre non sunt carnalia.
sed ab destructōnem munimimū potēcia. Et in alia
epistola ad Ephe. v. Induite vobis inquit armatura
dei vt possitis stare aduersus insidias dyaboli. Sta-
te ergo succincti lumbos vestros in veritate. et in-
duti lorica iusticie. et calciaet pedes in preparatiōne
euang. elij pacis. in omnibus sumentes scutum fidei
in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extin-
guere. et galeā salutis assumere et gladium spiritū
quod est verbum dei. Nec quidem armatura est p̄-
missa septuplex vestis sacerdotalis signif. catia sep-
templis virtutis sacerdotis. et representatiua chri-
sti vestium quibus indutus fuit tempore passionis
vt infra dicitur. Prouideat ergo diligenter epus.
et attendat studiose sacerdos vt signum sine signifi-
cato non ferat. id est vt vestem sine virtute nō por-
tet. ne forte similis sit sepulchro a foris dealbato.
Intus vero omni spurcicia pleno. Quis quis enim sa-
cerdos indumentis ornatur et honestis morib9 nō
induitur quanto venerabilior apparet hominibus.
tanto redditur indignior apud deum. Pontificali
itaq; gloriā non iam honor cōmendat vestium. s;
splendor animarum. quoniam et illa que quondam
carnalibus blandiebantur obtugibus. ea potius q̄
in ipsis erant intelligēda poscebant. vt quicquid il-
la velamina in fulgore auri. in nitore gemmarum.
et in multimodi operis veritate signabant. ho-
iam in morib9 actibusq; clarescat. cum et apud veteres
reuerencia ipsa signationum species obtineret. et
apud nos cerciora sint experimenta rerum quam
enigmata figurarum. prout hec et alia in pontifi-
cali vbi agitur de episcopi consecratione leguntur
Sic itaq; munus ab certamen contra spiritualia
nequicie in celestibus et p̄sedanda in subditos iu-
dicis ira ad altare procedit. et per confessionem dia-
boli renūciat domino et seipsum accusat. Popul9
vero quasi pro suo pugile oraturus in profectis
diebus terre prosternitur. Dum autem ille ora-
tiones et alias recitat quasi totis viribus contra
dyabolum pugnat. Dum diaconus in ieiunijs ante
euangeliū casulam super humerum replicat.
quasi gladium contra hostem vibrat. Dum epistola

legitur. vnde preconis imperatoris edicta dant can-
tus sunt tubicine precentores chorum regentes sūt
duces exercituum ad pugnam instruentes. quibus la-
cessentibus alij subueniunt. Cantus autem sequen-
zie est plausus seu laus victorie. Dum euangelium
legitur hostis quasi gladio vulneratur. aut exerci-
tus post victoriam dispersus adunatur. Episcopus
predicans est imperator victores laudans. Oblato-
nes sunt spolia que victoribus diuiduntur. Cantus
offertorij est triumphus qui debetur impatori. Pax
autem in fine datur. vt populi quies hoste pstrato
instruetur. Et deinde populus data licencia per Ite
missa est. cum gaudio de victoria et pace obtenta ad
propria redit. Celebraturus itaque missam episcopus
aut presbiter indumentis suo ordini congruentibus
se exornat et vestium cultui actōnis que cōueniant
ornamenta. Circa quod notandum est quod sex sunt in-
dumenta sacerdotibus et episcopis omnia. quia et
sex sunt in quibus omnis presbiterorum et eporū
potestas consistit. Mouem sunt ornamenta pontifi-
cibus specialia. quia et nouem sunt in quibus spe-
cialis episcoporum potestas consistit. Per hunc ergo
cōmuniū et specialium indumentorum numerum cō-
munitas et specialitas potestatum inter episcopos
et sacerdotes significatur. de quo in parte prece-
ti dictum est sub titulo de Episcopo. Hoc etiam tam in
nouo qm in veteri testamento legitur constitutum
vt pontifices preter omnes vestes habeant speci-
ales. sed ibi quatuor erant cōmunes. et quatuor spe-
ciales. prout dicitur sub titulo de legalibus indu-
mentis. quod siquidem ratio mystica postulat. nā
ille date sunt carnalibus et mundanis. quoniam qua-
ternarius numerus cōuenit carni propter quatuor
humores et mundo propter quatuor elementa. Hec
autem spūalibus et perfectis date sunt. Nam sena-
rius numerus qui perfectus est. quia redditur ex
suis partibus aggregatis perfectis cōuenit. Vnde
et sexto die perfectus deus celum et terram et omnē
ornatū eorum. sed cū in plenitudine temporis sexta ve-
nisset etate sexto die sub hora sexta reuertit genus
humanū. Senarius ergo numerus perfectus est. quia
suo ordine numeratus perficitur. Nam cum vnum
duo et tres dicuntur. senarius numerus implet. vel
quia in tribus partibus diuidit. id est in sexta ter-
cia et dimidia. vicia in vno duobus et tribus. Noue-
narius etiam spūalibus conuenit. quia nouem sunt
ordines angelorum qui secundum prophetam per nouem
gemmarum species designant. Quidecim ergo sunt
ornamenta pontificis quidecim virtutum gradus
suo numero designant. quos per quidecim can-
ca graduū ps. distixit. Vestes enim sacerdotales vir-
tutes significant. quibus debent sacerdotes ornari
secundum illud propheticum. Sacerdotes tui induantur
iusticia. et sancti tui exultent. Que talares dicuntur.
quia talus est finis corporis. per quod ostendit. quod
non sufficit opus bonum inchoare nisi studeatur pe-
seueranti fine compleri. prout sub titulo. de tunica
dicitur. Sic ergo noster pontifex plura qm octo in-
duit vestimenta. quamuis aaron non nisi octo ha-
buisse legatur. quibus moderna succedunt. quod ideo

est. quoniam oportet iusticiam nostram magis ab-
undare qm scribarū et phariseorum. vt intrare possi-
mus in regnum celorum. Potest etiam dici. quod no-
ster pontifex octo habet a capite vsq; ad pedes ex-
ceptis vestimentis pedum et manuum. scilicet amictum. al-
bam. cingulum. et stolam. duas tunicas. casulam.
et palleum. vestimentum enim pedum potius pertinet
ad nostrum qm ad aaron. quia nostris dictum est.
euntes in omnes gentes etc. Denique preter pmissas
vestes sacris ordinibus et ministris deputatas. et
alia quedam vestis linea que suppellicium dicitur de
quo quibuslibet seruicij altaribus et sacrorum vacan-
tes super vestes cōmunes vti debent. prout in sequē-
ti titulo dicitur. Suppellicium autem propter sui can-
dorem mundiciam seu puritatem castitatis designat
iuxta illud. Omni tempore vestimenta. id est opera tua
sint candida. id est munda. propter nomen vero suum
carnis mortificationem figurat. Dicitur enim su-
ppellicium. eo quod antiquitus super tunicas pellicias
de pellibus mortuorum animalium factas indueba-
tur. quod adhuc in quibusdam ecclesijs obseruat.
representantes quod adam pro peccato talibus vesti-
tus est pellicijs. Tercio tenoratur innocenciam. et ideo
ante omnes alias vestes sacras sepe induitur. quia di-
uino cultui deputati innocenciam vite cunctis vir-
tutum actibus supponere debent. iuxta illud. ps. In-
nocentes et recti adhaerunt mihi Quarto propter
sui latitudinem congrue caritatem designat. Vnde
super prophanas et omnes vestes induitur ad no-
tandum quod caritas operis multitudine peccatorū.
Quinto propter sui formam. quia in modum cru-
cis firmatur. passionem domini figurat. quod quod il-
lub gerentes crucifigi debent vicijs et concupiscen-
cijs. sicut autem suppellicie in quibusdam locis de
crisinalibus lineis que ponunt super infantulos bap-
tizatos. exemplo moysi qui de purpura et bisso et a-
lijs a populo in tabernaculo oblati fecit vestes qui-
bus aaron et filij eius induerentur. quando ministra-
bant in sanctis. Exodi. xxxix. c. Est etiam et alia ve-
stis que pluuiiale vel capa vocatur. que creditur a
legali tunica mutuata. Vnde sicut illa timentibus.
sic ista fimbrijs insignimur que sunt labores et hu-
iusmodi sollicitudines. Datur etiam capucium. quod est
supernum gaudium. prolixa est vsq; ad pedes. pro
perseuerancia vsq; ad finem significatur. in anteri-
ori parte aperta est. ad notandum quod sancte conuer-
santibus vita patet eterna. seu quod eorum vita patere de-
bet alijs in exemplum. Rursus per capam gloriosa
corporum immortalitas intelligitur. Vnde illam non nisi
in maioribus festiuitatibus induimus. aspicientes
in futuram resurrectionem. quando electi deponita car-
ne binas stolas accipient. videlicet requiem anima-
rum. et gloriam corporum. que capa recte interius pa-
tula est et nisi sola necessaria fibula inchoata. quia cor-
pora iam spūalia facta nullis animam oburbabunt
angustijs. fimbrijs etiam subornatur. quia tunc no-
stre nihil erit imperfectum. sed quod nunc exper-
te cognoscimus tunc cognoscemus sicut et cogni-
ti sumus. Quidam autem heretici garrunt nullam
reperiri in nouo testamento quod christus vsq; discipuli

eius premissis vestibus induerentur. representantes nos temere. quia talibus ornatur. quoniam sicut **Iohannes ait.** Dominus sur gens de cena posuit vestimenta sua et postea alia nunquam accepit nisi sua nos vero ut dicunt plura alia quam vestimus reuestimus in missa in qua cenam ipsam imitatur. et dominus ab hijs qui volunt ambulare in stolis nos cauere precepit dicens. **Cauere a scribis qui volunt ambulare in stolis dicunt enim quod hoc facimus ut iustiores et excellentiores populis appareamus contra illud.** Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus. deus autem nouit corda vestra. quia quod hominibus altum est. ab hominibus est apud deum. **Error autem iste ex premissis aperitissime confutatur.** Legitur quod **Ezechielis. xliij. et xliij.** Cum ingredientur sanctuarium meum et accedent ad mensam meam ut mihi ministrant et custodiant ceremonias meas vestibus vestitur lineis. nec ascendit super eos quicquam laneum. Cuius egrediatur atrium exterius ad populum exuent se vestibus in quibus ministrauerunt. et non sanctificabunt populum in vestibus suis. **Et nota quod ostiarii. lectores. exorciste. et acoliti vestibus albis vestuntur. videlicet suppellicio. amictu et alba. et balteo. et angelos dei ministros. per castitatis mundiciam imitentur et in eis in carne gloriosa effecta spirituali quasi in albis vestibus sociantur.** Intra est quod pelus lineis vestibus vestitur. quia sicut linum multo labore ad eandem producit. sic necesse est per multas tribulationes ad regni gloriam peruenire. **In concilio mago tenenti statutum est quod episcopus in ordinatione sua recipiat orarium. baculum et annulum. presbiter orarium et planetam. diaconus orarium et dalmaticam. subdiaconus patenam et calicem. et cum de gradantur ea perdunt.** **Et in concilio tholetano statutum est. quod diaconus tempore oblationis tantum. scilicet quando legit euangelium utatur alba. id est dalmatica. No tandum quoque est quod vestes euangelici sacerdotis aliud designant in capite scilicet in christo aliudque figurant in membris. quantum et caput et membra sacerdotis nuncupant. ad caput dicit psalmigraphus. Tu es sacerdos in eternum secundum ordinem melchiselech. **Ad membra vero dicit apostolus.** Vos estis genus electum regale sacerdotium. Exponenda ergo sunt eorum misteria. **Primo secundum quod membris. consequenter secundum quod capiti scilicet christo conueniunt. prout in quolibet capitulo distinguitur.** De ornamentis autem et palles et vestibus ecclesie vel altaris in parte prima dictum est. ubi agitur de picturis. **Porro sex indumenta sacerdotibus et episcopis communia sunt hec. amictus. alba. zona. seu cingulum. stola. manipulus. planeta. Mouem vero pontificibus specialia sunt hec. calige. sandalia. succinctorium. tunica. dalmatica. circotece. mitra. annulus. baculus pastoralis. De quibus omnibus singulatim prosequimur. et etiam de sudario et de palleo et de coloribus quibus ecclesia in ecclesiasticis vestibus induentis et de legalibus indumentis.****

De amictu.

Primo de sex ornamentis episcopis et sacerdotibus communibus est secundum premissa dicendum.

Lotis itaque manibus. episcopus seu sacerdos celebraturus assumit amictum quo caput tegitur quem pontifex loco ephod siue superhumeralis et rationalis habet. et nunc etiam superhumeralis vocari potest significans salutem que per fidem tribuitur. De hoc apostolus ad ephes. vi. Galeam salutis assumite. significat etiam castitatem cordis et corporis. quia et renes et pectus ambit et tegit. et omnibus sacris vestibus supponitur. sed omnibus supereminet quia castitas et debet esse in pectore et foris in opere. Ante in renibus stringitur. quia ibi precipue luxuria dominatur. Per amictum quoque super humeros quia circumquaque diffunditur opere fortitudo designatur. **Dumeri namque fortes sunt ad operam peragenda. iuxta illud. Patriarche iacob suppositus humerum ad portandum factus est tributis seruiens. Duo vasculi siue due cordule quibus amictus ante pectus ligatur significant intentionem et finem quibus informandum est opus. ne fiat in fermento malicie et nequicie. sed in azimis sinceritatis et veritatis. Sacerdos igitur non debet oculos existere. sed hominis operibus insudare. secundum illud apostoli ad thimo. Labora sicut bonus miles in seculo christi. Laudanda tamen quorundam locorum habet consuetudo ut linea camisia alba aut suppellicium super communes vestes induitur priusquam amictus imponatur per quod fides que primo adesse debet significatur. **Porro amictus super os planete reuoluitur. de quo scripto. de planeta dicitur. amictu quoque collum stringitur. per quod vocis castigatio intelligitur. quoniam in collum in quo vox est usus loquendi exprimitur. Stringitur ergo collum ne in te ad linguam mendacium transire possit. Leuiter tamen cum eo pectus et fauces stringunt. prout sub te. de cingulo dicitur. **Mo etiam caput opimus ne circumquaque libere prospiciendo illicita cogitemus. Pectus seu cor eo tegitur. quia animus sacerdotis ab ea que incumbunt debet totus esse intentus. nec debet tunc ad vanitates vel ad aliquid mundana libere meditanda distolui. **Porro amictus quo sacerdos caput obnubit. scilicet quod capiti. scilicet christo conuenit significat id quod in Apocalypsi describitur. videlicet Angelum dei fortiter descendentem de celo amictum nube. **Et in ysai. Ecce dominus ascendet super nubem candidam. veniens enim ab saluatione mundi saluator mundi dei filius. angelus magni consilij amictus est nube dum diuinitatem abscondit in carne. **Nam caput viri christus. caput christi deus. **Pro ergo carnis latibulum significat sacerdotis amictus quod per illam sindonem expressius significatur. quod summus pontifex caput obducit. de qua in titulo de succinctorio dicitur. et pulchre quidem quod per calciamentum pedum hoc ipsum per amictum capitis designatur. quia diuinitas in carne latuit. et per carnem innotuit. **Nam cum notus esset in iudea deus et in israhel magnum nomen eius. in ybumeam extendit calciamentum suum. et ante conspectum gentium reuelauit iusticiam suam. **Amictus etiam representat operimentum quod iudei velabant faciem christi dicentes **Mathei. vi. Prophetiza nobis christe quis est qui te percussit.********************